

Efsanyle Gerçeklik Arasında Seylan Adası ve Anonim Hatıralardan Aile Şeceresine Türk Soylu Sri Lankalılar Meselesi

The Ceylon between the Myth and Reality and Issue of Turkic-Origin Sri-Lankans from Anonymous Reminiscences to Family Genealogy

Ekrem SALTİK¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ekrem Saltık (Dr. Öğr. Üyesi),
İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: esaltik@istinye.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8087-0986

Başvuru/Submitted: 08.01.2022

Revizyon talebi/Revision requested:
26.04.2022

Son revizyon/Last revision received:
17.05.2022

Kabul/Accepted: 18.05.2022

Atıf/Citation: Saltık, Ekrem. "Efsanyle Gerçeklik Arasında Seylan Adası ve Anonim Hatıralardan Aile Şeceresine Türk Soylu Sri Lankalılar Meselesi" *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 32, 1 (2022): 93-115.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1055237>

ÖZ

Coğrafi şekil ve konumundan dolayı "Hindistan'ın Gözyaşı" benzetmesi yapılarak, geçmişte Serendib ve Seylan gibi farklı isimlerle adlandırılan Sri Lanka, oldukça yakın bir mesafede bulunduğu Hindistan'ın güneyindeki küçük bir ada devletidir. Toplam arazisinin %25'inin potansiyel mücevher barındırmasından dolayı "Hint Okyanusu'nun İncisi" yakıştırması da yapılan Sri Lanka'nın sosyokültürel derinliklerinde, Osmanlı tarihi bağlamında da farklı olan ilginç bir ilişkiler ağı ve geçmiş bulunmaktadır. Farklı azınlık ve dinlere mensup heterojen bir nüfus yapısına sahip olan Sri Lanka'da yaşayan Moor Müslümanları, Osmanlı Devleti'nin adıyla kurduğu ilişkilerin merkezinde yer almıştır. 19. yüzyılın ortalarından başlayarak Seylan Adası'na yerel halktan seçtiği kişileri temsilci olarak atayan Osmanlı Devleti adına Seylan'ın farklı şehirlerinde görev yapan şebkenderlerin bir kısmının 'Türk Soyluluk' iddiası taşıyan şecerelelere sahip olması oldukça şaşırtıcıdır. Bu makale henüz hakkında nitelikli bir literatürün oluşmadığı Osmanlı – Seylan ilişkileri bağlamında, Seylan Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türklerle kurduğu ünsiyet bağını analiz ederek, adadaki Türk soylu Sri Lankalılar meselesini literatürde ilk olacak şekilde tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Marco Polo, İbni Battûta, Madura Sultanlığı, Sultan Ala'uddin, Prens Cemaleddin, Moor Müslümanları

ABSTRACT

Nominalized with various names such as Serendib and Ceylon in the past, drawing an analogy of the "Teardrop of India" due to its geographical shape and location, Sri Lanka is a small island state located in the vicinity of southern India. A highly intriguing history and a network of connections is available in terms of Ottoman history within the sociocultural depths of Sri Lanka, ascribed as the "Pearl of Indian Ocean" due to its rich precious stone potential of 25% of its total land. Having a heterogeneous population of various minorities and religions, Sri Lankan Moors have laid at the heart of relations established by the Ottoman State with the island. It is surprising for certain consulates assigned

with office in various provinces of Ceylon in the name and on behalf of the Ottoman State appointing local individuals as representatives in Ceylon starting from the mid-19th Century having genealogies alleged to be “Turkic-origin.” This article analyzes the accustoming bond established by Ceylon Muslims with the Ottoman State and Turks within the context of Ottoman-Ceylon relations. In addition, it discusses the issue of Turkic-origin Sri Lankans inhabiting the island to be the first in the literature as currently there is a lack of qualified literature regarding this topic.

Keywords: Marco Polo, Ibn Battuta, Madurai Sultanete, Sultan Albdin, Prince Jameldeen, Sri Lankan Moors

EXTENDED ABSTRACT

Sri Lanka, one of the important players of international trade performed on the busy maritime routes of Western Asia, China, and the Far East throughout history, is a small island state previously called Serendib and Ceylon. In addition to potential jewel reserves, Sri Lanka is home to many spices such as cinnamon in addition to the first ports where European seamen landed on the South Asian coasts. These seamen were influenced by the travelogues of travelers such as Marco Polo and Ibn Battuta. The island, exposed to Portuguese and Dutch colonialism throughout its colonial history, subsequently came under British rule, and various settlement policies were implemented to change the population structure of Muslims living on the island. The problems experienced by the Moor Muslims on the island decreased relatively during the process that began when the British brought a large working population of Tamil origin from southern India to the island. Furthermore, the “siege” experienced by the Muslim minority, which was still under an embargo, brought with it the search for a “savior.” The Ottoman Empire, which came to the forefront as a natural consequence of being the most powerful Muslim state of the period during this search, became a political center of attraction where Muslims living on the island of Ceylon were also waiting in anticipation. In fact, during this period, the “Islamic Union” policy that placed the caliphate at its center, promoted by Abdülhamid II who would ascend to the Ottoman throne, aimed to strengthen against Western states by repelling the siege of the Ottoman Empire and the Islamic world with the support of the Muslim potential in South Asia. The Ottoman Empire’s relations with Ceylon, that had been maintained with contact through consuls appointed to the region since the 1860’s, underwent a shift in paradigm with the reign of Abdülhamid II. It is evident that the Muslim minority on the island was a central issue in the appointments of the consuls during this period. In addition, choices were made on the basis of candidates that could penetrate the social hierarchy of the relevant Muslim minority. In line with these preferences, the names who would act as the Ottoman Consulate General in Ceylon from the second half of the 19th century were chosen from members of different tribes of the Moor minority, an elite Muslim merchant community in Ceylon. The origins of some of the families of the different tribes of the Moor minority who would represent the Ottoman Empire on the island are rumored to date back to a Turkish ruler named Sultan Ala’uddin [*Albdin*] who lived in Konya in the 8th century. The same dynasty was also familiar with the “scholar-seeking” son, Prince Jamaledin [*Jamaldeen*] of King Sinhali, a Turkish ruler who settled in Beruwela during the era of the 3rd Dapula Period and

established a medical school south of Colombo. The genealogy of a tribe of Moor Muslims in Ceylon, which connects them to a Turkish sultan who lived in Anatolia, has inconsistencies that require analysis. Here the genealogy refers to a Turkish ruler who lived in Anatolia at a time that points to a century in which Turks were nonexistent “at least politically” in the Anatolian geography. Moreover, the aforementioned “Sultan” was a Turkish ruler who would actually rule in that geographical region centuries later, and the name of his son, who is said to have settled in Ceylon, is phonetically similar to the name of an Islamic scholar who lived in Konya in the same century. Therefore, the creation of a profile of a “Turkish sultan” named Alaeddin and a “Rumi scholar” named Celaledin, evoking the Anatolian Seljuk ruler Alaaddin Keykubat and Mevlâna Celalettin who is said to have settled in Konya upon his invitation, is “very familiar.” However, when the genealogy is considered alongside other details about the person and relationships it claims, the proposal is “too farfetched” temporally and spatially. Consequently, it is necessary to unite the scattered pieces of the history of the geography where this “very familiar yet very distant” fiction has emerged to understand the familiarity between the Turks and the tribe that took to the stage of history within the framework of the relations established by the Ottoman Empire with Ceylon Island. Doing so on the chronological basis of this geography will also pave the way for a more “negotiable” configuring of the memory to understand the issue of “Sri Lankans of Turkish descent.” On this basis, certain legends about Sri Lanka’s history, starting from the early periods of Ceylon when it was known as Serendib, will be analyzed in the following sections of this study. The processes experienced on the island in the Middle and New Ages will be discussed in general terms accompanied by the observations and legendary narratives of travelers such as Marco Polo and Ibn Battuta. Finally, the background of the issue of “Turkish Nobility” among particular families of the Muslim minority on the island will be analyzed in the context of the relations between the Ottoman State and Ceylon and in the context of sections from the life of Ibni Battuta, who visited the region in the 13th century. The genealogy claims that highlight that the Moor Muslims are the descendants of a legendary Turkish sultan have connotations that have the potential to change the paradigm regarding the image of the Ottoman Empire in the region.

In the contacts of certain elites among Ceylon Muslims with the Ottoman Empire, the “memory” of recent times and geographies and the “rumors” of distant times and geographies have changed places in the present. It is not possible for this complex as well as understandable memory transfer to be oblivious of the legends and tales loaded with common symbols for both cultures. These are also fed by the reality of generations and are the final link of the transfer. The longing and expectations for a powerful present symbol that might alleviate this pressure against the backdrop of such an “anonymous memory” and the colonial pressure that the sub-continent was subjected to must have eventually become unquestioned knowledge of the past. It is evident that an inconsistent and manipulative remembrance generated with knowledge of a past whose time and basis have been shifted during the collective transfer has

turned into a functional “memory” shaped according to the current political, economic, and social conditions and is considered sacred by its interlocutors. Various authorizations were granted on this level in Ceylon to represent the Ottoman Empire in the second half of the 19th century. During this period, the expectations of the South Asian Muslims, who had an Ottoman sympathy dating back centuries—and the local people and ruling elites fostered by different motives—about the Ottoman Empire reached its peak. Consequently, individuals who were members of an elite dynasty who had established a familiarity with Anatolia and the Turks were consciously or unconsciously preferred in the selection of the Ottoman consuls deputed in Ceylon. This time the land of the unexpected has turned to the reserves of the past and embraced the jewel of belonging consistent with its sociocultural dynamics at a time when its historical and collective existence is jeopardized due to its material reserves. These jewels of the past, that have a chronology and plot that varies according to the formation processes of different ethnic cultures on the island, can actually be a current “interpretation” or perhaps a “wish” shaped by a culture to avoid annihilation. The Muslim minority, who include the best jewelry masters on the island, have focused on the dynamic of “faith” to repel the colonial oppression it has been exposed to for several centuries. Consequently, they have embraced an “invented” memory carved out of this dynamic to return to the stage of history.

Giriş

Özellikle Uzak Doğu ve Çin arasında Batı Asya güzergâhındaki işlek deniz yollarında tarih boyunca gerçekleştirilen uluslararası ticaretin önemli duraklarından biri olan Sri Lanka, tarihi kayıtlarda *Serendib* ve *Seylan* adıyla geçen küçük bir ada devletidir. Topraklarındaki potansiyel mücevher rezervlerinin yanı sıra tarçın gibi pek çok baharata da ev sahipliği yapan Sri Lanka aynı zamanda, Marco Polo ve İbni Battûta gibi seyyahların bölgedeki izlenimlerini anlattıkları seyahatnamelerinden etkilenen Avrupalı denizcilerin, Güney Asya kıyılarından karaya çıktıkları ilk limanlara sahiptir. Coğrafi keşiflerle başlayan sömürge tarihi boyunca ilk olarak, 16. yüzyılın hemen başında Portekiz ve ardından 17. yüzyılın ortalarından itibaren Hollanda sömürgeciliğine maruz kalan ada, 18. yüzyılın sonu itibarıyla de İngiliz egemenliği altına girmiş, bu dönemde adada yaşayan Müslümanların nüfus yapısının değiştirilmesine yönelik çeşitli iskân politikaları hayata geçirilmiştir. İngilizler tarafından, Hindistan'ın güneyinden getirilen Tamil kökenli kalabalık nüfusun işçi olarak adaya taşınmasıyla başlayan süreçte, adadaki Moor Müslümanlarının yaşadığı sıkıntılar nispeten azalsa da nihayetinde hâlâ ambargo altında olan Müslüman azınlığın yaşadığı 'kuşatılmışlık' beraberinde bir 'kurtarıcı' arayışını da getirmiştir. Bu arayış sırasında dönemin en güçlü Müslüman devleti olmasının da doğal bir sonucu olarak ön plana çıkan Osmanlı Devleti, Seylan Adası'nda yaşayan Müslümanların da beklenti içerisine girdiği siyasi bir çekim merkezine dönüşecektir. Eş zamanlı olarak sahaya sürülen ve hilafeti merkeze alan "İslam Birliği" siyaseti, Güney Asya'daki Müslüman potansiyelin de desteğiyle, dünya Müslümanlarıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu kuşatılmışlık geri püskürterek, Batılı devletler karşısında ayakta kalmayı hedeflemektedir.¹

Osmanlı Devleti'nin 1860'lı yıllardan itibaren bölgede yetkilendirdiği şebkenderler aracılığıyla temas kurduğu Seylan Adası'yla ilişkileri, II. Abdülhamid Dönemi'yle birlikte paradigma değişikliğine uğramıştır. Bu dönemde yapılan şebkender atamalarında, adadaki Müslüman azınlığın merkeze alındığı ve söz konusu Müslüman azınlığın sahip olduğu sosyal hiyerarşiye nüfuz edebilecek tercihler yapıldığı görülmektedir. Bu tercihler doğrultusunda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Seylan'da şebkenderlik yapan Osmanlı Devleti temsilcileri, adadaki Müslüman bir azınlığın farklı aşiretlerine mensup kişilerden seçilmiştir.² Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin adadaki temsilciliğini yapan ve Seylan'daki seçkin bir Müslüman tüccar topluluğu olan Moor azınlığının farklı aşiretlerine mensup ailelerden bazılarının kökenleri, iddialara göre, geçmişte Konya'da yaşamış *Sultan Ala'uddin [Albdin]* adında bir Türk hükümdarına kadar uzanmaktadır. Aynı sülale, 8. yüzyılda yaşadığı rivayet edilen söz konusu

1 Ekrem Saltık. "Osmanlı Devleti'nin Seylan Adası ile İlişkilerine Methal". *Türkiyat Mecmuası*. 30/2 (2020), 704-706.

2 "Sri Lankan Muslims". *Muslim Consuls*; Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 711.

Türk hükümdarın, Kolombo'nun güneyinde bir tıp okulu kuran Sinhali krallarından *III. Dapula* Dönemi'nde, Beruwela'ya yerleşmiş olan 'ilim peşindeki' oğlu *Prince Cemaleddin [Jamaldeen]* ile de ünsiyet kurmaktadır.³

Seylan Adası'ndaki Moor Müslümanlarına mensup bir aşiretin, kendilerini Anadolu'da yaşamış bir Türk sultana bağlayan şeceresi, şaşırtıcı olduğu kadar sorgulanması gereken tutarsızlıklara da sahiptir. Adadaki *Moor İslam Kültür Evi* ve *Maradana Camii* mütevellî heyeti gibi köklü sivil toplum teşkilatlarında uzun süre önemli görevler yapmış olan *M. S. bin Ismail Effendi*'nin *Personages of the Past*..⁴ adlı kitabında gündeme getirdiği ve daha sonra internet tabanlı bazı soy ağaçlarında⁵ sıklıkla tekrar edilen söz konusu şecere, Türklerin henüz Anadolu coğrafyasında 'en azından siyasi olarak' var olmadıkları bir yüzyılı işaret ederek, o dönemde Anadolu'da yaşayan bir Türk hükümdardan bahsetmektedir. Üstelik bahsi geçen 'Sultan', asırlar sonra gerçekten o coğrafyada hüküm sürecek olan Türk bir hükümdar ve Seylan'a yerleştiği söylenen oğlu da gerçekten aynı yüzyılda Konya'da yaşamış bir İslam âliminin adıyla benzer fonetikte bir isim taşımaktadır. Anadolu Selçuklu hükümdarı *Alaeddin Keykubat* ve onun daveti üzerine Konya'ya yerleştiği söylenen *Mevlâna Celalettin*'i çağrıştıran, *Alaeddin* adlı 'Türk sultan' ve *Celâleddin* adlı 'Rumi âlim' profili fikri olarak 'çok tanıdık' bir kurguya sahiptir. Ancak söz konusu şecere, iddia ettiği kişi ve ilişkilere dair diğer detaylarla birlikte düşünüldüğünde, zamansal ve mekânsal olarak 'fazla uzak' bir kurguya sahiptir.

Seylan Adası ve adada Osmanlı Devleti'nin bölgeyle kurduğu ilişkiler çerçevesinde tarih sahnesine çıkan bir aşiretin Türklerle kurduğu ünsiyetin anlaşılması için bu 'çok tanıdık ama fazla uzak' kurgunun yapıldığı coğrafyanın tarihine ait dağınık parçaların bir araya getirilmesi gerekmektedir. Böylesi dağınık bir yapbozun yine bu coğrafyanın kronolojik zemininde bir araya getirilmesi, adadaki 'Türk Soylu Sri Lankalılar' meselesinin anlaşılmasında daha 'müzakere edilebilir' bir hafıza inşasının da yolunu açacaktır. Bu zeminde, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ilk olarak, tarihi kayıtlarda Seylan ve öncesinde Serendib olarak geçtiği erken dönemlerden başlayarak, Sri Lanka'nın geçmişine dair birtakım efsaneler analiz edilecektir. Marco Polo ve İbni Battûta gibi seyyahların adıyla ilgili gözlemleri ve efsanevi anlatıları eşliğinde, Orta Çağ ve Yeni Çağ'da adada yaşanan süreçlere genel hatlarıyla değinilecektir. Nihayet Osmanlı Devleti ile Seylan Adası arasındaki ilişkiler bağlamında adadaki Müslüman azınlığa mensup bazı aileler arasındaki 'Türk Soyluluk' meselesinin arka planı, 13. yüzyılda bölgeyi ziyaret etmiş olan İbni Battûta'nın -seyahatnamesine aktardığı- yaşamından kesitler eşliğinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

3 *The First Twenty One Years: Moors' Islamic Cultural Home 1944-1965*, (Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 1965), 55; Mohamed Sameer bin Ismail Effendi. *Personages of the Past: Moors, Malays and Other Muslims of the Past of Sri Lanka*, (Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 1982), 10; Fazli Sameer. *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*, (Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 2009), 148 ; Hassan Ahmed Maniku. "Conversion of Maldives to Islam". *Journal of the Royal Asiatic Society Sri Lanka Branch*. 31/87 (1986), 79; "Sultan Ala'uddin – Family" #90 ve "Sultan Albدين – Family" #90.

4 Ismail Effendi. *Personages of the Past*... ve ayrıca Sameer. *Muslim Personalities*...

5 "Sultan Ala'uddin – Family" #90 ve "Sultan Albدين – Family" #90.

Bilinen Seyehatlerle Bilinmeyen Hint İncisi'ne Yolculuk

Seylan, Taberî, Mes'ûdî ve Ya'kubî gibi tarihçilerin rivayetlerinde, cennetten çıkarılan Âdem'in yeryüzüne indiği yer olarak da tarif edilmişti.⁶ İnanışa göre, cennetten kovularak Cidde'ye inen Havva ile Müzdelife ve Arafat'ta buluşmadan önce Seylan'da iki asır boyunca ağlayarak tövbe etmiş olan Âdem'in -acı- gözyaşları, aslında bu coğrafyada yetiştirilen baharatların da kaynağıydı. 15. yüzyılda divan şiirinin temelini atan isimlerden biri olan Necâfî Bey, bir zamanlar Seylan'ı da içine alan Hint coğrafyası ile ilgili söz konusu inanışı şöyle dile getiriyordu; “*Kalem su'ban gibi olur bahane. Atar ol Âdemi Hindüstan'a [...] Çün Âdem ola cennetden havâvî. Diyâr-ı Hinde toruldur asâyî*”.⁷

Güney Asya kıyılarında 13. yüzyılın son çeyreğinde gelmiş olan Marco Polo gibi Orta Çağ'ın en önemli seyyahlarından biri olarak kabul edilen ve Marco Polo'ya göre üç kıtaya yayılan daha geniş bir coğrafyayı dolaşmış olan İbni Battûta, söz konusu inanışların peşinde Seylan'a gelmişti. İbni Battûta'nın Seylan yolculuğu, Hint Okyanusu'nun güneyinde bulunan Maldivler'de yaşadığı 'zorunlu' ikametini geride bırakarak Hindistan'a dönerken, üzerinde Âdem'in “ayak izi” olduğuna inanılan dağ zirvesini ziyaret etmek istemesiyle başlamıştı.⁸ Battûta, Seylan ziyaretinde Âdem'in cennetten kovulduktan sonraki yaşamıyla ilgili bölgesel inanışları besleyen benzer bir rivayette bahsi geçen mağarayı çağrıştıran çeşitli yerleri de ziyaret edecekti. Söz konusu mağara ile ilgili rivayete göre, cennetten atıldıktan ‘5500 sene’ sonra tüm iyi insanların tekrar cennete dönecekleriyle müjdelenen Âdem'e “Hayat Ağacı” da denilen bir ağacın yanındaki kaynaktan islatılan bir takım ‘cennet hatıraları’ verilmişti. Âdem, aralarında Mikâil tarafından getirilen altın çubukların da bulunduğu bu değerli nesnelere *La Caverne des Trésors* [Hazine Mağarası] adındaki bir mağaraya koymuştu. Bu mağara Süryânîce yazılmış *La Caverne des Trésors* adlı kitapta ayrıca, Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarıldıktan sonra yine cennetin yakınlarında bulunan yüksek bir dağın tepesinde saklandıkları yer olarak tasvir edilmişti.⁹ *Adems Peak* [Adem Tepesi] olarak adlandırılan tepedeki bu ayak izinin Âdem'e değil, Budizm'in kurucusu Buda'ya ait olduğuna dair başka inanışlar olduğu gibi, bazı rivayetlerde, söz konusu zirvenin bulunduğu dağ, “Hazine Mağarası” adlı mitolojik dağı düşündürülecek şekilde “Mücevher Dağı” olarak tarif edilmişti.¹⁰

Eteklerinde Mücevher Dağı'nı çağrıştıran değerli taşlar bulunabilen ve Âdem ya da Buda'ya dair diğer rivayetlerdeki gibi bir mağaranın da bulunduğu zirveye, “Kadem-i Âdem” de denilen Âdem'in ayak izini görmek üzere çıkmak isteyen Battûta, bu amaçla Serendib'e doğru yola çıkmıştı. “Safi duman bir sütun gibi göklere yükselen” dağı, Marco Polo'nun

6 Süleyman Hayri Bolay. “Âdem”. *İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV, 1988) 1, 363.

7 Emine Yeniterzi. “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3/15 (2010), 315.

8 İbn Battûta Tancî. *İbni Battûta Seyahatnamesi*, haz. A. Sait Yakut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), II. 846.

9 Bolay. “Âdem”. 363.

10 Horatio John Suckling. *Ceylon: A General Description of the Island, Historical, Physical, Statistical Containing the Most Recent Information*, (London: Chapman&Hall, 1876), II. 9-10.

“diğer adalardan daha iyi durumda” olmakla nitelendirdiği¹¹ Serendib Adası’nın kıyılarına yaklaşırken görmüştü.¹² Yereldeki adı *Sri Pada* olan dağa çıkarken -günümüzde yaklaşık ‘5500 basamak’ bulunan- oldukça dik ve zorlu bir güzergâhı kullanmıştı. Battûta’ya göre zirve tırmanışı, basamak şeklinde yontulan kayalara çakılı demir kazıklara bağlanmış on adet zincire tutunarak yapılıyordu.¹³ Bulutların dağın alt tarafını görmeyi engelleyecek şekilde aşağıda kaldığı yerde bulunan noktaya ulaşıldığında, insana düşme korkusuyla ‘kelime-i şehadet getirttiği için’ son zincir “Şehadet Zinciri” olarak adlandırılmıştı. Zirveye çıkmanın iki yolu olduğundan bahseden İbni Battûta, *Bâbâ* yolu denilen ve adını Âdem’den alan güzergâhın oldukça çetin olduğunu ve kolay bir dönüş için kullanılan diğer yol olan *Mâmâ* yolunun adını Havva’dan aldığını yazmıştı. Üç gün kaldığını ifade ettiği zirveden dönüş yolunda, Âdem’in oğlu Şit Peygamberin adı verilen “Şeym Mağarası”na da uğramış, dağın alt tarafında suyu uzaktan gökyüzü gibi görünen ve dibinden yakut çıkarılan bir körfez gördüğünü ifade etmişti.

İbni Battûta’nın bahsini ettiği ‘masmavi körfez’ muhtemelen *Beruwala* [*Bae-ruwala*] kenti kıyılarıydı ve *Beruwala*’nın kelime anlamı ‘yelkenin indirildiği’ yerdı.¹⁴ *Beruwala*, 20. yüzyılın başında C. Brooke Elliott tarafından yazılmış *The Real Ceylon* kitabında, Seylan’daki en iyi mücevher ustalarının yaşadığı yer olarak tarif ediliyordu.¹⁵ Bu zeminde Battûta, Âdem Tepesi’nden inerken, üzerinde olduğu dağın eteklerinde bulunan ve adı Sanskritçede “mücevher kenti” anlamına gelen *Ratnapura*’dan¹⁶ başlayarak güney batı yönünde *Beruwala*’ya doğru yaklaşık yüz kilometre boyunca uzayan güzergâhta, dünyanın en zengin safir ve yakut rezervlerine sahip ‘yemyeşil’ bir coğrafyanın varlığına tanıklık etmişti aslında.

Nitekim günümüzde toplam arazisinin %25’inin potansiyel mücevher barındırdığı tahmin edilen Seylan toprakları, yapısında alüminyum ve demir bulunduran renkli bir cins granit olan safir taşının çıkarıldığı bir yer olarak sadece o coğrafyada bulunan özel bir taşta da adını vermişti.¹⁷ “Seylan Taşı” denilen ve kesimi oldukça zor olan bu taşın eşsiz güzelliği ve bölgedeki inciler, “*Elmâs u la’l ü gevher-i Seylân eder zuhur. Çem olsa ek-bâr sefid ü siyâh u surh*” diyen Şeyh Galip gibi, divan şiirinin önemli temsilcilerine de ilham vermişti.¹⁸

11 Marco Polo. *The Travels of Marco Polo*. Introduction John Masefield, (London: J.M. Dent & Sons Limited, 1908), 348.

12 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 846.

13 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 853-854.

14 Richard Leslie Brohier. *Seeing Ceylon*, (Colombo: Sooriya Publishers, 2000), 161.

15 C. Brooke Elliott. *The Real Ceylon*, (New Delhi, Asian Educational Services, 1995), 38-39.

16 Suckling. *Ceylon: A General Description of the Island...*, I. 10; Edward Brandis Denham. *Ceylon at the Census of 1911*, (Colombo: H. C. Cottle, 1912), 6; C. F. Gordon Cumming. *Two Happy Years in Ceylon*, (New York: Charles Scribners Sons, 1893), II. 10; Philip K. Crowe. *Diversions of a Diplomat in Ceylon*, (Princeton: D. Van Nostrand Company, 1956), 47.

17 Alan Walters. *Palms, Pearls, or Scenes in Ceylon*, (Colombo: Asian Educational Services, 1997); A. Mackenzie Ferguson & John Ferguson (ed). *All about Gold, Gems, and Pearls (also Minerals Generally) in Ceylon*, (Colombo: A. M. & J. Ferguson, 1888).

18 Yeniterzi. “Klasik Türk Şiirinde Ülke...”. 325.

1344 yılında söz konusu şiirlerin ilham kaynağı olan Seylan’a gelerek, kendisine daha önce gittiği ülkelerde “inci avlama mekânları” görüp görmediğini soran¹⁹ Jaffna Kralından birkaç inci alan İbni Battûta da “Âdem köprüsü” de denilen²⁰ *Menar Mendeli* [*Mannar*]’den sonra, adı Tamilcede “inci balıkçılığı” anlamına gelen ve *Bender Selâvât* olarak kaydettiği *Chilaw* [*Chalapâm*]’a²¹ ulaşmıştı. “Dünyada bundan başka görmedim” dediği beyaz fillere sahip ve adının anlamı “fil kayası” olan *Kunakar* [*Kurunegala/Gampola*]’a geldiğinde, burayı *Hûr-ı Yâkut* [*Yakut Körfezi*] olarak tanımlayan Battûta, adanın hemen her yerinde yakut olduğuna vurgu yaparak, toprak altından ve körfezden çıkarılan safir taşlarından bahsetmişti.²² Kırmızı [*ruby*], sarı [*citrine*] mavi [*topaz*] gibi daha nice renkte yakut taşları bulunan körfezden geçerek Âdem Tepesi’ne uzayan ‘hac yolculuğu’ sırasında, Hint diyarının eşsiz hazinelerini anlatan divan şiirlerine ve anonim masallara ilham veren mücevherlerin “kalbine” doğru yola çıkmıştı.²³

Kendisinden yaklaşık yarım asır önce Seylan’a gelen Marco Polo gibi İbni Battûta’nın da sonradan alt kıtadaki efsanevi mücevherlerin peşine düşecek birçok Avrupalı kâşife ilham veren yolculuklar yaptığı çağlarda Seylan, henüz mistik inançlar ve egzotik masallardan oluşan şeffaf ama korunaklı bir sır perdesinin ardındaydı. Söz konusu sır perdesinin, üzerinde bulunulan coğrafyanın özelliklerini de harmanlayan yapısında, bölgedeki Budizm, Hinduizm ve İslam dinlerine ait motifler de bulunuyordu. Bu bağlamda örneğin, Battûta’nın zirvesine çıktığı dağın eteklerinde Âdem’e verildiği rivayet edilen cennet hatıralarının ıslatıldığı “Hayat Ağacı” adlı ağacı çağrıştıran ve yapraklarından yiyeni ölümsüzlüğe kavuşturduğuna inanılan bir ağaç bulunuyordu. Benzer şekilde, Âdem Tepesi’nin eteklerinde bulunan *Abhayathilakarathnaramaya* tapınağının adındaki *nirâmaya*, çeşitli Hindu dillerinde “hastalıktan arınmış, sağlıklı” anlamına geliyor²⁴ ve kelimenin tamamı “hayat suyu” anlamına gelen “âb-ı hayat” kelimesinin fonetiğini çağrıştıırıyordu. Bu zeminde Battûta, Chilaw’dan geçerek ulaştığı Ratnapura’dan Beruwala’ya uzanan ufuktaki körfezin “gökyüzü gibi mavi” ve yakut rengi yeşiline bakarken, hayat ağacı ve suyunun yanındaki Âdem Tepesi’nden ‘sere serpe’ görülebilen bir ‘mücevher yatağını’ seyretmişti.

İbni Battûta’nın Seylan’da Âdem Tepesi’nden sonraki yolculuğu güneye doğru olmuş, adanın okyanus kıyısındaki en uç noktasında bulunan *Dînever* [*Dondra*]’e gitmişti. “Tanrılar Şehri” olarak bilinen Dînever’de ziyaret ettiği mabet ve “gözlerinde gece karanlığında çıra gibi yanarak etrafa ışık saçan iki iri yakut” ile tasvir ettiği “som altından yapılmış put”,²⁵ aslında 16. yüzyılda Kolombo’yu kuşatmak için bölgeye gelecek olan Portekizlilerin donanma komutanı

19 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 847-848.

20 *The Travels of Marco Polo*. 350-351.

21 Denham. *Ceylon at the Census...*, 104.

22 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 850.

23 İbni Battûta’nın *Behremân* ve *Neylem* gibi isimlerle kısaca değindiği ve tahmini olarak 2500 yıllık bir süreçte oluştuğu sanılan Sri Lanka’ya has safir çeşitlerine dair 19. yüzyıl sonlarında yazılmış farklı bilgiler için bak. Cumming. *Two Happy Years...*, II. 10-14. Ayrıca söz konusu bazı Seylan safirlerine dair görseller için bak. “Gems of Sri Lanka”.

24 *Digital Dictionaries of South Asia*.

25 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 854-855.

De Souza d'Arronches'in 1587'de yerle bir ettirdiği Hindu tapınağı [*Taneveram Temple*] ve orada bulunan efsanevi *Vişnu* heykeliydi.²⁶

Dinever'den sonra, adanın güney batı ucundaki *Kali* [*Galle*]'ye gelen Battûta, buradan *Kelenbû* dediği Kolombo'ya ve ardından adanın kuzey batısındaki *Battâla* [*Puttalam*]'ya dönerek,²⁷ -tuttuğu seyahat notlarıyla belki de perdesini araladığı- Seylan'ın, henüz efsanevi bir okyanus buğusuyla korunan "taşı toprağı yakut" coğrafyasının kıyısından geçip gitmişti.

Battûta'nın Seylan ziyaretinde karşılaştığı mücevherlerle ilgili notlarını çağrıştıran Seylan izlenimlerine sahip olan Marco Polo da seyahatine dair sonradan kitaplaştırılan hatıralarında, adadaki eşsiz mücevherlerden bahsetmişti.²⁸ Yirmi dört yıl süren Doğu seyahatinden sonra, 'mucizevi' bir şekilde evine döndüğünü haber alan Venediklilerin meraklı bakışları altında, Doğu ülkelerine dair hatıralarını anlatan ve artık gördüğü zenginlikleri ifade etmek için kullandığı kelime olan *Million* lakabıyla anılan Marco Polo, anlattığı zenginlik hikâyelerini destekleyecek mücevherlere de sahipti. Akdeniz'in önemli ticaret limanlarından biri olan Venedik'te yaşayan Marco Polo'nun Alt Kıta'nın zenginliklerine dair anlattığı hatıralar, farklı efsanevi bilgilerle harmanlanarak kulaktan kulağa tüm Akdeniz limanlarına yayılıyordu. Önceleri sözlü olarak anlatılan bu hikâyeler, birkaç yıl sonraki bir Venedik-Ceneviz savaşında esir düşen Marco Polo'nun aynı hücreyi paylaştığı *Rustichello da Pisa* tarafından *Livre des Merveilles du Monde* adıyla Fransızca olarak kitaplaştırılmış ve birçok kopyası 1300 yılından itibaren tüm Avrupa'ya yayılmaya başlamıştı. Üstelik Marco Polo'nun, dönüş güzergâhında Seylan'ın da bulunduğu efsanevi yolculuğu, coğrafi keşiflerin mihenk taşlarından biri olarak da kabul edilecekti. Marco Polo, yirmi dört yıl süren 'maceralı' yolculuğunu geride bırakarak Venedik'e döndüğünde, beraberinde üzerinde bulunan yıpranmış kıyafetlerin astarında gizlediği zümrüt, safir ve inci gibi değerli taşlar da getirmişti. Söz konusu mücevherlerle yaptığı, alt kıtadan dönüş yolculuğunda, son olarak, topraklarındaki değerli taşlardan bahsettiği Hint coğrafyasında bulunan Seylan'ı ziyaret etmişti.²⁹

Marco Polo'dan sonra Seylan'ı ziyaret eden İbni Battûta'nın Güney Asya'daki efsanevi ülkeler ve bu ülkelerin sahip olduğu zenginlikleri anlatan notları, Marco Polo Seyahatnamesinden yaklaşık yarım asır sonra [1355], *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibil-Esfâr* adıyla kaleme alınmıştı. Özellikle çağının Türk ve İslam toplumlarıyla ilgili önemli bilgiler verdiği için kısa sürede çok sayıda yazma kopyası üretilmişti. Bu zeminde, bir yönüyle hem Marco Polo'nun seyahatnamesi hem de İbni Battûta'nın Rihle'si, öncelikle Orta Çağ'ın bilinen zihin haritalarını yırtıp maddesel mümkün sınırlarını yıkarak hem efsanevi coğrafyaların hem de bu coğrafyalardaki akıl almaz zenginliklerin, aslında mevcut siyasi, askeri ve ekonomik duvarların

26 Cumming. *Two Happy Years...*, II. 198-199; Brohier, *Seeing Ceylon*, 196-197; Paulus Edward Pieris. *Ceylon and the Portuguese: 1505-1608*. (Ceylon: American Ceylon Mission Press, 1920), 110; Colin M. Enriquez. *Ceylon: Past and Present*, (New Delhi: Asian Educational Services, 1999), 145-146.

27 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 855-856.

28 *The Travels of Marco Polo*. 372-374.

29 *The Travels of Marco Polo*. vii-xiii.

arkasında keşfedilmeyi beklediğini anlatıyordu. Nitekim hayatlarının büyük bir bölümünü, bir zamanlar efsanevi anlatıların ardında korunaklı bir halde olan Doğu ülkelerinde geçirmiş olan her iki gezgin de Hint Okyanusu kıyıları ve özellikle Seylan'ı masalsı mücevherlerin membaı olarak tasvir etmişti.

‘Serendib Adası’ndan ‘Seylan Ülkesi’ne

Marco Polo’dan yaklaşık yarım asır sonra İbni Battûta’nın da ziyaret ettiği ve topraklarında dünyanın paha biçilemeyen en büyük safirlerinin bulunduğu Seylan, tarih boyunca farklı isimlerle anılmıştı. En az sahip olduğu isimler kadar geçmişi de çok katmanlı olan Seylan’ın ilk olarak Marco Polo ve ardından İbni Battûta’nın ziyaretlerine ev sahipliği yaptığı yıllar, adanın siyasi tarihinde *Transitional Period* [*Geçiş Dönemi*] denilen bir sürece denk gelmişti. Söz konusu “Geçiş Dönemi” aslında 10. yüzyılda Güney Hindistan’dan gelen Chola Hindu Tamil Krallığı tarafından dağıtılan ve geçmişi asırlar öncesine uzanan Sinhala Krallığı’ndan gelen prenslerin Dambadeniya, Gambola, Kotte, Sitawaka gibi krallıklar kurduğu süreci ifade ediyordu. Kaba hatlarıyla 1232 ve 1505 yılları arasında kalan yıllara karşılık gelen bu dönemde ada üzerinde ayrıca Jaffna, Vannimai gibi krallıklar da kurulmuştu. Budizm’in Seylan’daki temsilcisi olan Sinhalaların iki bin yılı aşkın süre boyunca devam eden ada hâkimiyeti, son iki asır boyunca bu krallığa başkentlik yapmış olan Kandy şehrinin sömürge devletlerinin eline geçmesiyle birlikte sona erecekti.

Bu zeminde, Seylan Adası’na gelen Battûta’nın ziyaret ettiği ve adını “Ayrı Şakarvati” olarak verdiği Puttalam’daki kral, muhtemelen *Aryacakracarti* ünvanlı bir Jaffna Kralı olmalıydı. Jaffna Krallığı’nın sınırlarında bulunan Puttalam ve Mannar çevresindeki limanlar, 8. yüzyılda Arap yarımadasından gelerek Hint ve Doğu Hindistan ticaret yolunda hâkimiyet kuran Arap tüccarların yüksek hacimli ticari faaliyetlerinin merkeziydi. Seylan’daki yerel krallıkların gerek kuzeyden gelen saldırılar ve gerekse kendi aralarındaki mücadelelerine sahne olan “Geçiş Dönemi”, Portekizlilerin adaya ulaştığı 1505 yılına kadar devam etmişti.³⁰ Portekizlilerin adaya gelişinden sonra karşılırlarına çıkan ilk engel olan Sinhala Krallığı, söz konusu mücadelesini 16. yüzyıla kadar devam ettirmiş, bu süreçte Portekiz’in yanında olan Kandy Krallığı, Seylan’ın istilasını kolaylaştıracak şekilde adeta ada içerisinden bir ‘gedik’ açmıştı. Nitekim Kandy Krallığı da Sinhala ve Tamil halkının dağıtılmasını müteakiben bizzat Portekizliler tarafından yıkılacaktı.³¹ Sinhalalarla Tamiller arasındaki gerginliğin tüm adayı tehdit eden ortak düşmana rağmen çeşitli çatışmalarla sürdüğü bu sürecin devamında, her iki halk da yaşam alanlarındaki hâkimiyetlerini kaybedecekti.

Seylan’ın modern zamanlarına ait bu çatışmalardan çok önce, 16. yüzyılın hemen başında adaya gelen Portekizliler, yaklaşık bir asır süren hâkimiyetleri sırasında, adadaki yerleşik ticari düzeni de yerle bir etmişlerdi. Bu bağlamda Portekizlilerin 17. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar

30 Pieris, *Ceylon and the Portuguese*.

31 Arnold Wright (ed). *Twentieth Century Impressions of Ceylon*, (New Delhi: Asian Educational Services, 1999), 43-55; İ. Hakkı Göksoy. “Sri Lanka”. *İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV, 2009) 37, 427.

sahil boylarındaki siyasi kontrol ve ihracat tekeli ele geçirecekleri Seylan, Portekiz işgalinin ilk yıllarında özellikle adanın en büyük ticaret limanlarından birine sahip olan Kolombo'da yerleşik ve bölgedeki tarçın ve baharat tekeli elinde bulunduran kalabalık bir Arap tüccar nüfusuna sahipti. Özellikle sahip olduğu tarçın bağlamında, “tarçın adası” ve “tarçının anası” gibi ifadelerle tarif edilen Seylan, asırlar boyunca dünyadaki en kaliteli tarçının yetiştiği bir ada olarak kalmıştı.³² Bu noktada 14. yüzyılda Seylan'a gelen İbni Battûta'nın da adanın kuzeyindeki Battâla'da ilk fark ettiği şeylerden biri, şehrin bütün kıyılarının sel sularının taşıyıp yığıldığı *karfe* [tarçın] kütükleri olmuştu.³³

Sinbad Masallarından Seylan Limanlarına

Seylan'ın temel tarım ürünlerinden olan tarçın, Orta Çağ'ın statü sembolü değerli bir baharat olarak birçok kullanım alanı dışında, özellikle, kesilmiş etlerin muhafazası ve pişirilmiş etlerin sunumu için ideal bir baharattı. Rivayete göre, Eski Ahit'te bile vaftiz törenlerinde kullanılan kutsal yağın içeriğinde bulunduğu anlatılan tarçın, Roma İmparatoru *Lucius Domitius Ahenobarbus*'un anlık bir öfkeyle öldürdüğü ikinci eşinin cenaze töreninde de kullanılmıştı. M.S. 64 yılında gerçekleşen büyük Roma yangınının da müsebbibi olarak gösterilen ve daha çok “Neron” olarak bilinen bu Roma İmparatoru, söz konusu yangından sadece birkaç ay önce öldürdüğü eşinin ruhunu teskin etmek ve kendisini affetmesini sağlamak düşüncesiyle eşi *Poppaea Sabina*'nın bedenini yaktırırken oldukça değerli bir baharat olan tarçın kullanılmasını emretmiş, söz konusu cenaze törende kilolarca tarçın yakılmıştı.³⁴

Bu rivayetler zemininde, ilk çağlardan başlayarak Orta Çağ'a kadar, aranan bir baharat olduğu anlaşılan tarçının tekeli elinde bulunduran Arap tüccarlar, tıpkı birçok başka baharat için yaptıkları gibi tarçının kaynağını da asırlar boyunca saklamışlar, bu gizlilik zamanla tarçın ve diğer baharatlarla ilgili efsanelerin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Herodot'a göre, insanların ulaşamayacağı yerlerde yaşayan “Tarçın Kuşları” vardı ve bu etçil kuşlar yuvalarını yapmak için yüksek dağlardan tarçın dalları topluyordu. Arap tüccarlar bu kuş yuvalarının yakınlıklarına giderek kurban kesiyor, kesilen kurbanı yuvalarına götüren kuşların taşıdığı et parçalarının ağırlığı, yükseklerdeki yuvaların yıkılmasını ve yuvadaki tarçın dallarının yere düşmesini sağlıyordu.³⁵ Bir başka rivayete göre, korkunç ve ölümcül zehre sahip “Yılan Lejyonları” tarafından korunan derin kanyonlarda bulunan -tarçın gibi- baharatlar,³⁶ ancak bu yılanları ehlileştirilebilen ya da bu dipsiz kanyonlardan çeşitli yollarla tarçın çıkarabilecek “cesur ve zeki” insanlar tarafından toplanabiliyordu.

32 Suckling. *Ceylon: A General Description of the Island...*, II. 330-345.

33 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 847.

34 Jay P. Graham. *Poppaea Sabina-The Power of Myth*, (North Carolina: Lulu.Com, 2017), 224.

35 *History of Herodotus* (by). George Rawlinson, (London: John Murray, 1862), II. 414-415.

36 Detienne Marcel. *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, (Princeton: Princeton University Press, 1994), 18-19.

Binbir Gece Masalları'nı andıran daha pek çok rivayet ve efsaneye³⁷ konu edilen tarçının bu masallardan birinin kahramanı olan Sinbad'ın devasa kartallar ve korkunç yılanlarla mücadele ederek bulduğu değerli mücevherlere de sahip olan Seylan'ın aynı zamanda Orta Çağ'ın en büyük tarçın deposu olması belki de sadece bir tesadüf değildi. Efsaneye göre, *Alaaddin* adında zengin bir tüccarın maceracı oğlu olan *Sinbad* [*Sindbad*], Bağdat'tan başlayarak yaptığı 7 deniz yolculuğunda Afrika'nın doğusu ve Asya'nın güneyinde, aralarında Seylan'ın da olduğu çok sayıda egzotik ülkeye gitmişti.³⁸ 8. yüzyılda -Abbasi Devleti'nin güçlü dönemlerinde- yaşandığına inanılan bu yolculuklarda, büyülü âlemlere giderek canavarlarla karşılaşan, doğaüstü fenomenlere tanıklık eden Sinbad'ın fantastik maceralarını çağrıştıran efsanelerin gölgesineki paha biçilemez mücevherler ve tarçın beşiği olan Seylan, Avrupalıların belleğinde asırlar boyunca *Binbir Gece Masalları*'ndaki efsanevi ülkelerinden biri olarak kalmıştı.

Bağdat'ın özellikle *Harun Reşit* iktidarı sırasındaki zenginliklerini vurgulayan geleneksel doğu hikâyelerinin, Arap, Fars ve Hint kültürüyle derlendiği halk anlatılarından oluşan *Binbir Gece Masalları* genel kaniya göre, efsanevi masalcı *Ebu Abdullah Muhammed el-Gahşigar* tarafından 9. yüzyılda yazılı hale getirilmişti. *Kitâb 'Alf Layla wa-Layla* adıyla yazılı hale getirilen masallar ilk olarak 1704 yılında Batılı bir dile çevrilmişti. Bu tarihin çok öncesinde sözlü olarak kulaktan kulağa tüm Avrupa'ya yayılmış olan *Binbir Gece Masalları*'nın çevirmenliğini Fransız şarkiyatçı *Antonie Galland* yapmış, o dönemde *Fransız Doğu Hindistan Şirketi* bünyesinde Arap coğrafyasında görev yapmakta olan Galland, efsanevi masalları Fransızcaya çevirmişti. Aynı zamanda bir arkeolog olan *Antonie Galland*'ın *Les Mille et une nuits, Contes Arabes Traduits en Français* adıyla yaptığı on iki ciltlik çevirisi, *Alaaddin'in Sihirli Lambası, Ali Baba ve Kırk Haramiler* ve *Sindbad* gibi eserin Arapça orijinalinde bulunmayan hikâyeler eklenerek yapılmıştı. Galland'ın Halepli Maruni bir masalcıdan duyduğu rivayet edilen ve zamanla anonim bir kültürel mirasa dönüşecek olan söz konusu hikâyeler, 1839 yılında *The Arabian Nights Entertainments* ismiyle İngilizceye çevrilecekti. İngilizce çevirisi Arapça-İngilizce sözlüğüyle tanınan şarkiyatçı *Edward William Lane* tarafından yapılan *Binbir Gece Masalları* iç içe geçen hikâyelerden oluşuyor, 'binbir gece' devam eden hikâyelerdeki olaylar, üst bir çatı hikâyenin parçası olarak gerçekleşiyordu. Tıpkı, Seylan'ın tarihi isimlerinden biri olan *Serendib*'in kelime anlamındaki gibi 'beklenmedik' bir şekilde ortaya çıkan ve çoğunlukla Hint masallarında kullanılan bir teknikle, bir önceki anlatımla ilgisi olmayan sürpriz karakterlere sahip olan masalların her bir katmanında inanılmaz maceralar anlatılıyordu.³⁹

Asırlar boyunca Hint masallarındaki tekniklerin etkileyiciliği ve *Binbir Gece Masalları*'nın 'binbir' farklı versiyonuyla korkutulmuş, Marco Polo ve İbni Battûta'nın seyahatlerini anlatan kitapların tüm Avrupa'ya dağılan yüzlerce kopyasıyla meraklandırılmış Avrupalı denizcilerin,

37 Suckling. *Ceylon: A General Description of the Island...*, II, 331-345.

38 M. A. M. Shukri. "Arab Contact With Sri Lanka-Sindbad and Ibn Batuta", (Goa Conference, *UNESCO Maritime Silk Roads Expedition*, 1990), 11-12.

39 Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 704 (dipnot: 10) ; Muammer Sarıkaya. "Binbirgece Masalları". *Kaşgar Dergisi*, 32 (2003), 210-220.

Güney Asya kıyılarına gelerek karaya çıktıkları ilk yerleşim yerlerinden biri olan Seylan da bahse konusu Hint coğrafyasının ayrılmaz bir parçasıydı.⁴⁰

Güney Asya'daki sömürgeci kuşatmaların öncülerinden olup, tarçın gibi çeşitli baharatların peşinde bölgeye ulaşan Portekizliler, *Pais de la Canela* [*Tarçın Ülkesi bulmak*] gibi amaçlar da taşıyan kıtalar arası deniz yolculukları yapmaya başlamışlardı. Dünyanın en kaliteli tarçınlarıyla dolu Seylan kıyılarına geldiklerinde, bu egotik adanın bir *Cinnamon Land* [*Tarçın Ülkesi*] olduğunu fark etmişlerdi.⁴¹ Seylan'a gelişleriyle birlikte bölgedeki pek çok ticari ürün gibi tarçın tekeline de asırlardır ellerinde tutan Arap tüccarlarla rakip haline gelen Portekizliler, -Sinbad masallarının da geçtiği- 8. yüzyıldan beri adada yerleşik olan Araplara karşı işgalci bir tavır takınmıştı. Bu doğrultuda ilk olarak, Arap asıllı tüccarların sosyoekonomik yaşamlarına sınırlamalar getiren Portekizliler, bölgedeki deniz ticaretinin önemli bir kısmını ellerinde tutan yerli halkı bölgedeki ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı liman kentlerinden sürerek, ülkenin doğusundaki denizden uzak arazilere sürmüştü.⁴²

Mücevher Tüccarlığı'ndan Osmanlı Şehbenderliği'ne

Sri Lanka'daki Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve Portekizlilerin *Moor* dediği azınlığın yaşadığı sıkıntılar, Hollandalıların, Seylan'ı işgal ettiği 1658 yılından sonra da devam etmişti. Moorların, geçmişi asırlar öncesine uzanan nüfuzunu ortadan kaldırmaya çalışan Hollandalıları takiben 19. yüzyıl başlarında İngiliz kontrolü altına giren Seylan, bu süreçte, ada Müslümanlarının, çağın en büyük Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti ile temasa geçişine tanıklık edecekti.⁴³

Kendinden önce şehbenderlik bağlamında ilişki kurulmuş olan bölgedeki Müslüman potansiyelin farkında olduğu anlaşılan II. Abdülhamid, Seylan Adası'na yapacağı yeni atamalarda bölgedeki Müslümanlar arasında nüfuz sahibi olan ailelerden yana tercihler yapmıştı. Bu bağlamda Sultan Abdülaziz Dönemi'nden başlayarak Seylan'da Osmanlı Devleti'ni temsil etmiş olan Avudu Candu Marikar ailesi II. Abdülhamid Dönemi'nde de teveccüh görmüştü. Osmanlı Devleti ile ilişkiler bağlamında Adadaki Moor Müslümanları arasında ön plana çıkan söz konusu aile, ülkedeki en büyük şehirlerden biri olan Kolombo'da başlangıçta fahri olarak Osmanlı Devleti'ni temsil etmişti. Adadaki Osmanlı şehbenderleriyle ilgili arşiv belgeleri ve araştırmalardan anlaşıldığı kadarıyla, Seylan'daki Kolombo Osmanlı Şehbenderliği uzun bir süre aynı ailelerden kişiler arasında el değiştirmişti.⁴⁴

40 Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 704.

41 *Journal of the Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society*. Editor Honorary Secretary, (Colombo: George J. A. Skeen, 1894), 11/41. 5,79; Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 704.

42 Göksoy. "Sri Lanka". 427; A. Ghani Zulkiple & M. I. Mohammad Jazeel. "History, Distribution and Affiliation of Mosque in Muslim Minority of Sri Lanka", *International Journal of Humanities and Social Science*, 3/12 (2013), 184; Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 705.

43 BOA, İ. HR. 284. 176668 [17.07.1298]; BOA, HR. SFR. 3., 219/78 [10.12.1873]; BOA, HR. SFR. 3., 280/44 [20.12.1881]; BOA, İ. HR. 285. 17745 [04.12.1881]; BOA, HR. SFR. 3., 283/19 [28.02.1882]; Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 706-707.

44 Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 706-709.

Moor Müslümanları arasında oldukça nüfuz sahibi olan Marikar ailesinin, bölgedeki Türk ve Osmanlı propagandalarıyla yoğunlaşan Osmanlı-Seylan münasebetleri, adadaki Müslüman azınlığın merkeze alındığı ve bu azınlık arasında bir Osmanlı sempatisi uyandırmanın hedeflendiği bir zeminde gerçekleşmişti. Bu hedef doğrultusunda Seylan'da yetkilendirilen Osmanlı Şehbenderlerinin aynı ailelerden çıkan kişilerin tercih edildiği görevlendirmeleri devam ederken 1903 yılına gelinmiş, Mohamed Macan Markar Efendi Seylan'ın yeni Osmanlı Şehbenderi olarak atanmıştı.⁴⁵ 1903 yılı, Seylan'ın efsaneyle gerçeklik arasındaki tarihine dair ilk detaylı ve yaygın gözlemlerden birini yazmış olan İbni Battûta'nın seyahat notları açısından da önemli bir gelişmeye sahne olmuş, söz konusu eser Türkçeye çevrilmeye başlanmıştı.⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin Seylan Adası'ndaki Moor Müslümanlarına mensup bir sonraki temsilcisi olan Markar Efendi genç yaşına rağmen Seylan'ın en nüfuzlu mücevher tüccarıydı. Yönetmekte olduğu *O.L.M. Macan Markar* adlı mücevherat şirketi, aslında geçmişte Galle'de büyük bir mücevher kayası bulan *Odume Lebbe Macan Markar* adındaki babası tarafından kurulmuştu.

O.L.M. Macan Markar Mücevherat Şirketinin bölgede yaptığı mücevher aramalarının bir sonucu olarak 19. yüzyılın sonunda Sri Lanka'da bulunan 105 karat ağırlığındaki *Cat's Eye [Kedi Gözü]*, 225 karat ağırlığındaki yıldız safiri, *Wonder Star of Asia [Asya'nın Harika Yıldızı]* ve 1907 yılında Sri Lanka'nın Ratnapura semtinde bulunan ve 486 karat ağırlığındaki dünyanın en büyük mavi safiri *Blue Giant of the Orient [Doğunun Mavi Devi]* adındaki aytaşı safiri ve Kolombo'daki Moor gelinlerine ait nadir antika mücevherler bu şirketin elinde bulunuyordu.⁴⁷ 1860 yılında kurulup, Paris ve Londra gibi büyük Avrupa başkentlerine mücevher satmakta olan O.L.M. Şirketi,⁴⁸ sahip olduğu değerli mücevherler, benzersiz safirler ve kesimi zor Ceylon taşları nedeniyle olsa gerek Brooke Elliott tarafından "Alaaddin Mağarası"⁴⁹ olarak nitelendirilmişti. Şirketin sahip olduğu değerli mücevherler arasında 1924 yılında bulunan 1100 karat büyüklüğündeki safir de bulunuyordu. "Mücevher Şehir" olarak da anılan -Âdem Tepesi yakınlarındaki- Ratnapura bölgesinde O.L.M. tarafından bulunan bu taş, dünyanın, o tarihe kadar keşfedilmiş en büyük safiri olduğu için O.L.M. Şirketinin uzun yıllar boyunca bölgenin mücevherat lideri olmasını sağlamıştı.⁵⁰

45 BOA, HR. SFR. 3., 533/71 [04.06.1903]; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bak, Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 718-722.

46 BOA, Y. MTV. 250/103 [08.09.1903]

. İbni Battûta Seyehatnamesi'nin Türkçedeki ilk çevirisi 1873 yılında Süleyman Efendi Matbaasında basılmış ancak bu çevirinin oldukça hatalı ve eksik olması üzerine eserin Paris baskısı esas alınarak yapılan yeni bir tercümesi 1907 yılında iki cilt halinde İstanbul'da yayınlanmıştı.

47 Wright. *Twentieth Century...*, 463-465; Sameer. *Muslim Personalities...*, 350; "Oduma Lebbe Marikar-Family" #97. Macan Markar'ın sahibi olduğu ve gazetelerde 466 karat olarak verilen dünyanın en büyük safirinin satılışı da en az kendisi kadar büyük yankı uyandırmış ve dünyanın sayılı mücevher koleksiyonerlerinden birine satıldığı haberi çeşitli gazetelere yansımıştı. "World's Largest Sapphire Sold". *The Straits Times*. 1 September 1908, 7.

48 Farzana Haniffa & Ayesha Rauf. *A Pioneer of Muslim Women's Emancipation in Sri Lanka*, (Colombo: Social Scientists' Association, 2014), 14; "Huge Gem Discovery". *The Straits Times*. 28 April 1924, 15.

49 Elliott. *The Real Ceylon*. 38-39.

50 O.L.M. Şirketinin mücevherat konusunda bir sonraki başarısı 2006 yılında gerçekleşecek, *The Star of Adam [Âdem Yıldızı]* adı verilen bir mücevher, dünyanın en büyük mavi yıldız safiri olarak kataloglanacaktı. Aralarında İngiliz Kraliyet ailesinin de bulunduğu dünyanın en zengin ailelerinin müdavimi olduğu O.L.M. Şirketi, 1404 karat ağırlığındaki bu safiri Amerika'ya sattıktan sonra, Mısır piyasasına girmek üzere Kahire'de de bir şube açacaktı. Saltık. "Osmanlı Seylan İlişkileri...". 712 (dipnot: 71) -713

20. yüzyılın başında dünya çapında mücevherat devine dönüşen O.L.M. Şirketinin sahibi olan Markarlar hem mensubu oldukları aşiret hem de şecerelelerindeki Türk ünisiyeti nedeniyle Seylan Adası'nın nüfuzlu aileleri arasında geliyordu. Tıpkı Markarlar'ın adadaki etkinliği gibi, II. Abdülhamid Dönemi'nde Seylan'da Osmanlı Devleti lehine gerçekleşen birçok girişimin arkasında, Moor Müslümanlarına mensup zengin aileler bulunuyordu. Genellikle kuyumculuk ve mücevheratla uğraşan bu zengin aileler, bölgedeki birçok ticari faaliyetin tekeli de ellerinde tutuyordu.⁵¹

Aile Şeceresi'nden Anonim Hatıralara

Tıpkı Marikar ailesi gibi, Seylan'da Osmanlı Şehbenderliği yapmış olan tüm isimlerin, çalışmanın giriş bölümünde de bahsedildiği üzere, bölgedeki Müslümanlar arasında en nüfuzlu aşiretlerden olan Moor azınlığına bağlı olup,⁵² bu azınlığa mensup bazı ailelerin kendilerini Türklere bağlayan bir şecereye sahip olması Markarların mücevher mağazalarının “Alaaddin'in Mağarası”na benzetilmiş olmasıyla birlikte düşünüldüğünde oldukça ilginç bir hal alıyordu. Zira yine giriş bölümünde tekrar edilen rivayete göre, söz konusu ailenin kökenleri geçmişte Konya'da yaşamış *Sultan Ala'uddin [Albdin]* adında bir Türk hükümdarına dayanıyordu. Sinbad Masallarının da zemini olan 8. yüzyılda yaşadığı rivayet edilen bu Türk hükümdarının Kolombo'nun güneyinde bir tıp okulu kuran ve Sinhali krallarından III. Dapula Dönemi'nde -söz konusu şecerenin detaylandırıldığı bir başka metinde 1016 yılında-⁵³ ‘yelkenin indirildiği yer’ anlamındaki Beruwela'ya yerleşmiş olan ‘ilim peşindeki’ oğlu *Prince Cemaleddin [Jamaldeen]* ile de ünisiyet kuran bu sülale, aynı zamanda bölgedeki tıp geleneğinin de önemli temsilcileri arasındaydı.⁵⁴

Seylan'daki Moor Müslümanlarının bir koluyla ilgili bu şecere kurgusuna bakıldığında,⁵⁵ söz konusu ailenin de mensubu olduğu dinin, inanç halkasında oldukça yaygın olan *Alaeddin [din uğuruna çalışan]* ve *Celâleddin [dini savunan]* isimlerinin etimolojik kaynağı, elbette ki muhtemel bir Müslüman ülkesiydi. Ancak bu ülkenin Seylan Adası'nın da içinde bulunduğu kültür coğrafyasından kuş uçuşu ‘beş bin kilometre’ uzaktaki Konya olduğu iddiası, iddianın sahibi olan Müslüman aşiretin bu şecere üzerinden elde ettiği bölgesel nüfuz, meşruiyet ve nihayet 19. yüzyıla birlikte çağın en güçlü Müslüman devletiyle ünisiyet kurmasının sağladığı prestijle birlikte de düşünülmeliydi.

Nihayetinde, özellikle bölgedeki ilk Müslüman tüccarların göç ettikleri Abbasi coğrafyasının düşüşüyle eş zamanlı olarak yükselişe geçen Selçuklular ve ardından her ikisinin sosyoekonomik mirasını devralan Osmanlı Devleti ile 19. yüzyılda kurulan herhangi bir bağ, bölge Müslümanları

51 “Muslim Business Establishments in Sri Lanka – Since 1820”; Saltık. “Osmanlı Seylan İlişkileri...”. 712-713.

52 “Sri Lankan Muslims”.

53 “Oduma (Uthman) Lebbe Marikar Sheikh Abdul Cader ‘SHEKHADI’ Marikar & Avudu Candu Marikar”; Saltık. “Osmanlı Seylan İlişkileri...”. 711-712.

54 “Sultan Ala'uddin – Family” #90 ve “Sultan Albdin – Family” #90; Saltık. “Osmanlı Seylan İlişkileri...”. 712.

55 “Genealogical Family Tree Charts of Sri Lankan Moor Families”.

açısından oldukça değerliydi. Bu zeminde, Seylan'daki Moor Müslümanları arasında bulunan bir aşiretin kendisini Anadolu'da yaşamış bir Türk sultana bağlayan şeceresi, çarpıcı olduğu kadar sorgulanması gereken bir yapı arz ediyordu. Zira giriş bölümünde de ifade edildiği üzere söz konusu şecere, her şeyden önce Türklerin henüz siyasi olarak Anadolu coğrafyasında bulunmadıkları bir yüzyılda orada yaşamış olan bir Türk hükümdarına işaret ediyordu. Aynı Türk hükümdarı asırlar sonra gerçekten Anadolu'da hüküm sürecek olan bir Türk hükümdarının ve o hükümdarın Seylan'a yerleştiği iddia edilen oğlu da gerçekten aynı yüzyılda Konya'da yaşamış bir İslam âliminin adıyla benzer fonetikte bir isim taşıyordu. Üstelik bu hikâyedeki *Alaeddin* adlı 'Türk hükümdar' ve onun himayesindeki *Celâleddin* adlı 'Rumi âlim' profili Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaaddin Keykubat ve onun daveti üzerine Konya'ya yerleştiği söylenen *Mevlâna Celalettin*'i çağrıştırıyordu. Söz konusu şecerede verilen tarihin Hicri takvimle düşünülmesi durumunda "8. Yüzyıl", 1299-1397 yılları arasına karşılık gelmekteyse de bu zaman aralığında da Anadolu'da yaşayan *Alaaddin* adlı bir sultan bulunmamaktaydı.

Şecere kaydının Hicri takvimle düşünülmesi durumunda, o sırada Anadolu'da, kayıta geçen "Türk sultanının ilim peşindeki oğlunun" adını taşıyan bir isim öne çıkıyorsa da bu profilin biyografisinde Anadolu'da doğup, yine Anadolu'da vefat ettiği anlaşıyordu. Tıpkı Türk sultanının ilim peşindeki oğlu gibi *Celâleddin* adını taşıyan bu kişinin asıl adı *Hızır bin Ali bin Hattab* olsa da genellikle *Hacı Paşa* ve *Celâleddin Hızır* isimleriyle anılıyordu.⁵⁶ Celâleddin Hızır'ın doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte⁵⁷ Hicri 8. yüzyılda Konya'da dünyaya gelmişti. İlim tahsili için Mısır'a gitmiş ve Kahire'deki Şeyhûniyye Medresesine devam ettiği sırada tıp bilimine merak salmasıyla başlayan süreçte Mısır'da hekimlik -ve hatta bazı rivayetlere göre başhekimlik dâhi- yapmıştı. Dönemin İslam dünyasında sahip olduğu büyük şöhrete rağmen Celâleddin Hızır, yaşamı boyunca Seylan'a gitmediği ve Mısır'dan öteye uzanan bir sınır ötesi yolculuk yapmadığı gibi, Mısır'dan sonra Anadolu'ya dönmüş ve burada vefat etmişti.⁵⁸

İddia ettiği kişi ve ilişkilere dair diğer detaylarla birlikte düşünüldüğünde, zamansal ve mekânsal olarak tutarsız bir kurguya sahip olan bu şecere kaydının arka planının anlaşılabilmesi için, her şeyden önce kurgunun yapıldığı coğrafyanın tarihine ait dağınık parçaların bir araya getirilmesi gerekiyordu. Yine aynı coğrafyanın kronolojik zemininde bir araya getirilmesi gereken dağınık tarihi olay ve olguların doğru bir şekilde kurgulanması, "Türk Soylu Sri Lankalılar Meselesi" bağlamında daha 'müzakere edilebilir' bir hafıza inşa edilmesini sağlayabilirdi. Bu zeminde bizzat beslediği mitsel inanışların etkisiyle mecazi anlamlar kazanmak gibi paradoksal süreçlere sahip Seylan gerçeklerine dair detaylı bir malumat veren İbni Battûta'nın *Rihle*'sine dönmekte fayda vardı.

56 Hicri 8. yüzyılda Anadolu'da yaşamış ve çağın en önemli hekimlerinden biri olarak "*Anadolu'nun İbn Sînâ'sı*" diye anılan Celâleddin Hızır'a dikkat çeken Tıp Tarihi ve Etiği Uzmanı Prof. Dr. *Kadircan H. Keskinbora*'ya teşekkürlerimle.

57 *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde verilen bilgiye göre; Celâleddin Hızır, Hicri 740'tan sonra - Hicri 8. yüzyılda dünyaya gelmiştir. Cemil Akpınar. "Hacı Paşa". *İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV, 1996), 14, 492.

58 Akpınar. "Hacı Paşa". 492-496.

1325 yılında hacca gittikten sonra Anadolu'ya gelen Battûta, burayı dünyanın “belki en güzel memleketi” olarak tarif etmiş, diğer ülkelere ayrı ayrı dağıtılan güzelliklerin Anadolu’da bir araya toplandığını söylemişti. Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetleri ve en leziz yemeklerinin burada olduğunu söyleyen Battûta’ya göre, Allah’ın yarattığı en şefkatli kullar da “Türk ülkesi” dediği Anadolu’da yaşıyordu. Kendisine mihmandarlık eden belde kadısı *Celeddin Erzincani* ile *Alâyâ [Alanya]*’da dolaşırken şehrin üstündeki sağlam ve sarp kaleyi gören Battûta, söz konusu kalenin “ulu Sultan Alaeddin [Keykubat] Rumi” tarafından yaptırıldığını öğrenmişti.⁵⁹ Alanya’daki ziyareti sırasında, yine Alaeddin adındaki büyük babası yıllar evvel Afrika’da ölmüş olan *Şemseddin* adlı bir tüccarın misafiri olan Battûta, Milas kıyılarından sonra “bilginlerin kutbu, büyük ermiş” diye tarif ederek “*Mevlâna*” adıyla anıldığını söylediği *Celeddin* adında bir şeyhin türbesinin bulunduğu Konya’ya gitmişti.⁶⁰ Söz konusu şeyhin yoksulların doyurulduğu dergâhına ev sahipliği yapan Konya’da yaşayan müritlerine *Celaliye* denildiğini söyleyen Battûta, pek çok Anadolu kentini daha ziyaret edip son olarak Karadeniz üzerinden Kırım’a geçmişti. Battûta, “Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet ise Rum’da” dediği ve 1330’lu yılların başında gerçekleştirdiği Anadolu ziyaretinden yaklaşık on yıl sonra, bu defa belleğinde kuzeydeki “ulu Türk sultanı” Alaeddin’e dair hatıralar taşıyordu. Türk Sultanı Alaeddin’in “güzel ülkesindeki” Celeddin adlı şeyhin şehrine dair -sadece yazmakla kalmayıp sohbetlerinde bahsini de ettiği- hatıralarla, ayrıca evlilik yoluyla akrabalık bağı da kuracağı Müslüman bir sultanın nüfuzu ve potansiyel tehdidi altında bulunan ve notlarında adına “Serendib” dediği Seylan’a gitmişti.

Battûta’nın alt kıta yolculuğu sırasında Seylan’ı da içine alacak şekilde kullanılan ismiyle “Hint coğrafyasında” Delhi Türk Sultanlığı bulunuyor ve bu devletin yönetiminde Tuğluk Hanedanı hüküm sürüyordu [1321-1398]. *Celeddin Firuz Halaci ve Alaeddin Halaci* gibi isimlerden sonra Delhi Türk Sultanlığı’nı yönetmeye başlamış olan Tuğluklar, İbni Battûta’nın seyahatlerine başladığı sıralarda Güney Hindistan’a da egemen olmuş durumdaydı. Battûta’nın Afganistan üzerinden Hindistan’a gelişi Tuğluk Hanedanı’nın güneydeki hâkimiyetini kaybetmeye başladığı bir dönemde gerçekleşmiş, bu bağlamda söz konusu siyasi zayıflama sırasında isyan eden *Madura [Ma’bar]* valisi bağımsızlığını ilan etmişti.

Aynı zamanda damadı olan Battûta’nın, yıllar önce kuzeydeki “Türk ülkesine” yaptığı ziyarette dergâhına gittiği *Mevlâna* ile aynı adı taşıyan ve *Madura Sultanlığı* [1335-1378] kurucusu olan Vali *Seyyid Madura*’nın tam adı, Moorların yıllar sonra Türklerle ünsiyet kurdukları şecerelelerdeki ilk atanın ismiyle benzer bir fonetik taşıyordu. Tam adıyla *Seyyid Celâleddin Ahsen Şah [Jalal-ud-Din Ahsan Khan]* bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Seylan’ın hemen kuzeyindeki Tamil Nadu coğrafyasında hüküm sürmüş ve beş sene sonra hayatını kaybetmişti. Üstelik *Sultan Celâleddin*’in ölümünden sonra yerine geçen kişinin adı da Moor ailesinin şeceresindeki Türk sultanını çağrıştırıyor ve *Alaeddin Şah [Ala-ud-Din Shah] Udaui*

59 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. I. 402.

60 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. I. 412-413.

adını taşıyordu. Madura Sultanlığı'nın Seylan'ı asırlarca Türk hanedanlarca yönetilen Hint coğrafyasına bağlayan geçit üzerindeki kırk üç yıllık iktidarında sahip olduğu sekiz hükümdardan sonuncusu olan *İskender Şah* [*Shah Sikandar*] da 1368 yılında *II. Alaeddin* [*Ala-ud-Din II*] unvanıyla tahta çıkmıştı.⁶¹

Bu zeminde Seylan, asırlarca Türk sultanlarca yönetilmiş Hint coğrafyası ve güneyindeki Tamil Nadu'nun siyasi tarihinin bir parçası olarak *Alaeddin* ve *Celâleddin* gibi “Sultan” isimlerin yabancıları değildi aslında. Dolayısıyla, Moor Müslümanlarının soy ağaçlarını bağladıkları isimleri taşıyan atalarının binlerce kilometrelerce uzaklıktaki Konya'dan gelen kişiler olduğu iddiası, bölgenin ‘maruz kaldığı’ tarihsel süreçle birlikte de düşünölmeliydi. Zira söz konusu bölge hem kendi siyasi tarihi hem de Anadolu'daki Türk sultanlarının haberlerini getiren gezginlerin ‘efsanevi hafızaları’ aracılığıyla söz konusu isimlere, üstelik bu isimlerin temsil ettiği kurumsal sembollerle birlikte oldukça aşınaydı. Nitekim farklı kolları olan Moorların çoğunlukla adanın kuzeyindeki asırlara yayılan evliliklerle iç içe geçtikleri Tamiller de aslında Seylan'a Madura Sultanlığı'nın da bulunduğu Ma'bar ve Tamil Nadu çevresinden gelmişlerdi. Bu bağlamda Madura Sultanlığı'nın yıkılışından sonra yaşanan Tamil göçü sırasında yukarıda bahsedildiği üzere *Celâleddin* ve *Alaeddin* gibi isimlere sahip sultanlarca yönetilmiş bir coğrafyanın hafızası da güneye taşınmıştı. Hindistan'ın güneyindeki Tamil Nadu bölgesinden Seylan'ın kuzey ve doğu bölgelerine göç eden Tamiller, kuşaklar boyunca süren bu göç hareketine rağmen gittikleri yerlerde ait oldukları coğrafyanın inanç ve geleneklerine de bağlı kalmış, sözlü kültür aracılığıyla Tamil Nadu'daki siyasi tarihe dair sembolleri de beraberlerinde taşımışlardı. Dolayısıyla Madura havzasındaki siyasi ve sosyokültürel hafızanın güneye indiği bu göçle, ait olunan coğrafyadaki güçlü dönemlere ait semboller ve sözlü kültürde zaman ve zemini kayarak efsaneleşen hatıralar da taşınmış olmalıydı.

Söz konusu hafıza ve aidiyet transferi sırasında, geçmişten taşınan sembollerin asıl anlamları ve geçmişte biat edilmiş ya da hasım olunmuş kişi ve kurumlarla olan ilişkilerin zeminini de ister istemez tanınmaz hale gelirdi. Bu durumda, birey birey, kuşak kuşak asırlara yayılan, üstelik her tekrar edildiğinde tekrar ediliş amacı ve içinde bulunulan koşullara göre araçsallaşarak daha da tanınmaz hale gelen hatıralardaki çukurlar, kaçınılmaz olarak ait olunan coğrafyanın sosyokültürel değerleri, anonim masalları ve efsaneleriyle dolacaktı. Yaradılış gereği aidiyetlerinde ya bir asalet ya da ait olunan toplumun inanç ve değerleri doğrultusunda statü ya da meşruiyet kazandıracak bir zemin arayışında olan insanoğlunun bu arzusu, ‘işlevsel kolektif hafıza’ icadının da temel motivasyonuydu. Kolektif hafıza, zaman ve mekânın etkileriyle sürekli ‘enfekte’ ve ‘manipüle’olabilen doğası gereği, duyulmuş ‘efsaneden’ ihtiyaç duyulan ‘gerçekliğe’ ve ‘yaşanan’ gerçeklikten anlatıcısı ‘unutulmuş’ masallara kadar geniş bir yelpazeden toplanan bilgi kırıntılarıyla ideal bir ‘şimdiki zaman’ inşa edebilirdi. Ancak sosyokültürel bir ‘ihtiyaç’ ya da ‘travma’ sebebiyle icat edilmiş böylesi bir ‘şimdiki zamanın’, görünüşte

61 *İbni Battûta Seyahatnamesi*. II. 856-857; Sakkottai Krishnaswami Aiyangar. *South India and her Muhammadan Invaders*, (London: Humphrey Milford, 1921), 164-170.

pürüzsüz ve mantıklı olan tarihsel kurgusu, o kurguyu oluşturan parçaların en nihayetinde farklı gerçekliklerden ödünç alınmış olması nedeniyle, kurguyu zorlayan herhangi bir hatıranın etkisiyle dağılması durumunda ‘taşıyıcısını’ şimdiki zamanda ‘geçmişin uğultusu’ karşısında savunmasız bırakabilecek bir kırılğanlıktaydı.

Sonuç ve Kolektif Belleğin İcat Edilmiş Hatıraları

Seylan Müslümanlarının 20. yüzyılın hemen öncesinde, dönemin en büyük Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti’yle çeşitli şekillerde temasa geçmiş olmaları ile Moor Müslümanlarına mensup bir aşiretin, efsanevi bir Türk sultanına dayanan soyluluk iddiasının hem birbirinden bağımsız hem de birlikte düşünülmesi Osmanlı Devleti’nin bölgedeki imajıyla ilgili paradigmanın dışına çıkabilen bakış açıları sağlayabilirdi. Bu zeminde II. Abdülhamid’in Seylan’da görevlendirilecek olan şebenderlerle ilgili seçimlerinde, adayların Türklerle kurduğu ve bu çalışmada analiz edilmeye çalışılan “ünsiyeti” dikkate alıp almadığını anlamak şimdilik mümkün görünmemektedir. Ancak şebender seçimlerinde, nüfuz ve zenginlik dışında soyluluk gibi kıstaslara da dikkat ettiği anlaşılan II. Abdülhamid’in, -varlığı kadar, doğru ya da yanlışlığından haberi ya da habersiz olabileceği- ilginç bir şecereye sahip olan bir Moor ailesini, Seylan’daki Osmanlı temsilcisi olarak tercih ettiği ortadadır. Yine *Ala’uddin* adlı bir Türk sultanıyla şecere ünisiyeti kuran bu ailenin sahip olduğu değerli mücevherler ve kuyumcu mağazalarının tarifi sırasında “Alaaddin Mağarası” ifadesinin kullanılmasıyla, bir Binbir Gece Masalına atıf yapılmış olması da oldukça ilginç bir tercihtir. “Alaaddin Mağarası” metaforunu kullanan Brooke Elliott’un bu benzetmesinin kaynağı, ünlü Seylan mücevheratçıları arasında gösterdiği ailenin sahip olduğu değerli taşların muhtemel hayranlık olmasıdır.

Osmanlı Devleti ile kurdukları yakınlık bağlamında *Ala’uddin* adındaki bir Türk hükümdarının *Cemaleddin* adındaki oğlunun soyundan geldiklerine dair iddiaları bulunan Macan Markar ailesinin bu iddiasının kaynağında oldukça ilginç bir şecere silsilesi bulunmaktadır. Söz konusu şecere ve bu şecere bağlamında Seylan Müslümanları arasındaki bazı ailelerin Türklerle kurduğu ünisiyet dünya tarihinin öne çıkan çeşitli efsanelerine de beşiklik etmiş olan Seylan’a dair efsanevi anlatılarda göze çarpan gerçeklik ve kurmaca arasındaki geçişkenliğin ilginç tezahürlerinden biri gibi görünmektedir.⁶² Bu zeminde, sahip olduğu efsanevi zenginlikler ve bu zenginliklerin korunması için -bilinçsel bir kolektif refleksle- çarpıtılmış Marco Polo ve İbni Battûta gibi seyyahların anlatımlarıyla efsaneleşmiş gerçekliklere sahip olan Seylan Adası hem dünya hem de Osmanlı tarihi açısından ‘efsaneyle gerçeklik arasında’ gidip gelen olay ve olguların ülkesidir. Bu yönüyle tam da adının anlamındaki gibi, ‘beklenmedik şeylerin ülkesi’ olan Serendip, en az coğrafyası kadar zengin geçmişine karışan çok sayıda farklı tarihi dinamikten beslenen bir gerçeklik inşa ettiği sömürgecilik çağına geldiğinde ‘efsanevi geçmiş’ ve ‘belirsiz geleceği’ dâhil, ‘tüm zamanlardan’ silinme tehdidiyle karşılaşmıştır. Beklenmedik şeylerin ülkesi, maddi rezervleri nedeniyle tarihi ve kolektif varlığına kastedildiği sırada, bu

62 Saltık. “Osmanlı Seylan İlişkileri...”. 712.

defa geçmiş zaman rezervlerine dönmüş, sahip olduğu sosyokültürel dinamiklerden oluşan aidiyet mücevherine sarılmıştır. Adadaki farklı etnik kültürlerin, kendi oluşum süreçlerine göre değişkenlik gösteren kronoloji ve olay örgüsüne sahip geçmiş zaman mücevherlerinin her biri, aslında söz konusu grubun yok edilmekten kurtulmak için şekillendirdiği bir şimdiki zaman ‘yorumu’ ya da belki ‘temenni’ olabilecek niteliktedir. Adadaki en iyi mücevher ustalarının da mensup olduğu Müslüman azınlık, birkaç asırdır maruz kaldığı sömürge baskısının altında bu baskıyı püskürterek yeniden tarih sahnesine çıkabilmek için ‘inanç’ dinamiğine yoğunlaşmış ve bu dinamikten yonttuğu ‘icat edilmiş’ bir hafızaya sarılmış görünmektedir.

Sonuç olarak Seylan Müslümanları arasındaki birtakım seçkinlerin, aynı dini inancı paylaştıkları, üstelik bu inancın halifesinin de bulunduğu Osmanlı Devleti ile temaslarında, sahip olunan yakın zaman ve coğrafyalara ait ‘hafıza’ ile uzak zaman ve coğrafyalara ait ‘rivayetler’, şimdiki zamanda yer değiştirmiştir. Bu karmaşık olduğu kadar anlaşılabilir hafıza transferinin, transferin son halkası olan kuşakların gerçekliğinden de beslenen, iki kültür için de ortak sembollerle yüklü efsane ve masallardan bigâne olması mümkün değildir. Böylesi bir ‘anonim hafıza’ zemini ve alt kıtanın maruz kaldığı sömürge baskısı karşısında, bu baskıyı hafifletme ihtimali olan güçlü bir şimdiki zaman sembolüne dair özlem ve beklentiler, bir noktadan sonra sorgulanmayan bir geçmiş zaman bilgisi haline gelmiş olmalıdır. Zamanı ve zemini kolektif aktarım sırasında kaydırılmış böylesi bir geçmiş zaman bilgisiyle gerçekleştirilen tutarsız ve manipülatif bir hatırlama, içinde bulunulan siyasi, ekonomik ve sosyal koşullara göre şekillenen işlevsel ve muhataplarınca kutsal kabul edilen bir ‘hatıraya’ pekâlâ dönüşmüş görünmektedir. Bu zeminde, geçmişi asırlar öncesine uzanan -ve yerel halkla yönetici elitlerin farklı saiklerle beslediği- bir Osmanlı sempatisine sahip olan Güney Asya Müslümanlarının, çağın en büyük Müslüman devleti olarak görülen Osmanlı Devleti ile ilgili beklentilerinin çeşitli şekillerde araçsallaştırıldığı 19. yüzyıl sonunda, Osmanlı Devleti’ni temsil etmesi için Seylan’da çeşitli yetkilendirmeler yapılmıştır. Bu yetkilendirmelerin bir sonucu olarak Seylan’da görev yapan Osmanlı şehbenderlerinin seçiminde bilinçli ya da bilinçsiz olarak, bir şekilde Anadolu ve Türklerle ünsiyet bağı kurmuş, seçkinlik iddiasındaki bir sülaleye mensup kişiler tercih edilmiş, söz konusu kişilerin Türklerle ünsiyeti, kaynağını, muhtemelen yukarıda analiz edilmeye çalışılan hatıra ve hafıza izleklerine sahip bir geçmiş zamandan almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Aiyangar, Sakkottai Krishnaswami. *South India and her Muhammadan Invaders*. London: Humphrey Milford, 1921.
- Akpınar, Cemil. “Hacı Paşa”. *İslâm Ansiklopedisi* (DİA). 14, 492-496. Ankara: TDV, 1996.
- Bolay, Süleyman Hayri. “Âdem”. *İslâm Ansiklopedisi* (DİA). 1, 358-363, Ankara: TDV, 1988.
- Brohier, Richard Leslie. *Seeing Ceylon*. Colombo: Sooriya Publishers, 2000.
- Crowe, Philip K., *Diversions of a Diplomat in Ceylon*. Princeton: D. Van Nostrand Company, 1956.
- Cumming, C. F. Gordon. *Two Happy Years in Ceylon*. II. New York: Charles Scribners Sons, 1893.
- Denham, Edward Brandis. *Ceylon at the Census of 1911*. Colombo: H. C. Cottle, 1912.
- Elliott, C. Brooke. *The Real Ceylon*. New Delhi: Asian Educational Services, 1995.
- Enriquez, Colin M., *Ceylon: Past and Present*. New Delhi: Asian Educational Services, 1999.
- Ferguson, A. Mackenzie & Ferguson, John, *All about Gold, Gems and Pearls (also Minerals Generally) in Ceylon* (ed). Colombo: A. M. & J. Ferguson, 1888.
- Göksoy, İ. Hakkı, “Sri Lanka”, *İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 37, 425-428, Ankara: TDV, 2009.
- Graham, Jay P., *Poppaea Sabina-The Power of Myth*. North Carolina: Lulu.Com, 2017.
- Haniffa, Farzana & Rauf, Ayesha. *A Pioneer of Muslim Women's Emancipation in Sri Lanka*. Colombo: Social Scientists' Association, 2014.
- History of Herodotus*. George Rawlinson (by). II. London: John Murray, 1862.
- Ismail Effendi, Mohamed Sameer bin. *Personages of the Past: Moors, Malays, and Other Muslims of the Past of Sri Lanka*. Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 1982.
- İbni Battûta Tancî. *İbni Battûta Seyehatnamesi*. II. haz., A. Sait Yakut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Journal of the Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society*. Editör Honorary Secretary. Colombo: George J. A. Skeen 1894, 11/41.
- Maniku, Hassan Ahmed. “Conversion of Maldives to Islam”. *Journal of the Royal Asiatic Society Sri Lanka Branch*. 31/87 (1986), 72-81.
- Marcel, Detienne. *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Marco Polo. *The Travels of Marco Polo*. Introduction John Masfield, London: J.M. Dent & Sons Limited, 1908.
- Pieris, Paulus Edward. *Ceylon and the Portuguese: 1505-1608*. Ceylon: American Ceylon Mission Press, 1920.
- Saltık, Ekrem. “Osmanlı Devleti'nin Seylan Adası ile İlişkilerine Methal”. *Türkiyat Mecmuası*, 30/2 (2020), 699-733.
- Sameer, Fazli. *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*. Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 2009.
- Sarkaya, Muammer. “Binbirgece Masalları”. *Kaşgar Dergisi* (Doğu Edebiyatı Özel Sayısı), 32 (2003), 210-220.
- Shukri, M.A.M. (ed.). *Muslims of Sri Lanka: Avenues to Antiquity*. Beruwala: Jamiah Naleemia Institute, 1986.
- Suckling, Horatio John. *Ceylon: A General Description of the Island, Historical, Physical, Statistical Containing the Most Recent Information*. I.-II. London: Chapman&Hall, 1876.
- The First Twenty One Years: Moors' Islamic Cultural Home (1944-1965)*, Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 1965.

- Walters, Alan. *Palms, Pearls or Scenes in Ceylon*. Colombo: Asian Educational Services, 1997.
- Wright, Arnold (ed). *Twentieth Century Impressions of Ceylon*. New Delhi: Asian Educational Services, 1999.
- Yeniterzi, Emine. “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3/15 (2010), 301-334.
- Zulkiple A. Ghani & Jazeel, M. I. Mohammad. “History, Distribution and Affiliation of Mosque in Muslim Minority of Sri Lanka”. *International Journal of Humanities and Social Science*. 3/12, (2013), 182-192.

Dönemsel Süreli Yayınlar

- “Huge Gem Discovery”. *The Straits Times*. 28 April 1924, 15.
- “World’s Largest Sapphire Sold”. *The Straits Times*. 1 September 1908, 7.

Web Tabanlı Kaynaklar

- “Gems of Sri Lanka”. <https://lanka.com/about/interests/gems/> (Erişim: 26 Ağustos 2018)
- “Genealogical Family Tree Charts of Sri Lankan Moor Families”. <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/cont2.htm> (Erişim: 27 Ağustos 2018)
- “Muslim Business Establishments in Sri Lanka – Since 1820”. <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/slm-bus.htm> (Erişim: 6 Eylül 2018)
- “Oduma (Uthman) Lebbe Marikar Sheikh Abdul Cader ‘SHEKHADI’ Marikar & Avudu Candu Marikar”. <http://sites.rootsweb.com/~lkawgw/jamaldeen.html> (Erişim: 27 Ağustos 2018)
- “Oduma Lebbe Marikar-Family” #97. <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen097.html> (Erişim: 27 Ağustos 2018)
- “Sri Lankan Muslims”. *Muslim Consuls*. <http://sites.rootsweb.com/~lkawgw/slm-consul.html> (Erişim: 26 Ağustos 2018)
- “Sultan Ala’uddin – Family” #90. <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen090.html> (Erişim: 26 Ağustos 2018)
- “Sultan Albdin – Family” #90. <http://sites.rootsweb.com/~lkawgw/gen090.html> (Erişim: 27 Ağustos 2018)
- Digital Dictionaries of South Asia*. <http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/molesworth/> (Erişim: 28 Ağustos 2018)

Arsiv Belgeleri

- BOA, Hariciye Nezareti Londra Sefareti Belgeleri (HR. SFR.): 3., 219/78 [10.12.1873]; 3., 280/44 [20.12.1881]; 3., 283/19 [28.02.1882]; 3., 533/71 [04.06.1903]
- BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrak (Y. MTV.): 250/103 [08.09.1903]
- BOA, İrade Hariciye (İ. HR): 284. 176668 [17.07.1298]; 285. 17745 [04.12.1881]

